

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ “ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ”

Зінько О. В.

Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

Утвердження цивілізованих норм життя сьогодні неможливо без гармонізації суспільних відносин, досягнення змін у забезпеченні рівних можливостей жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя. Тому, гендерна освіта є необхідною для формування егалітарної свідомості, вільної від статево-рольових стереотипів як елемента гендерної культури особистості.

Одні дослідники визначають гендерну освіту як процес засвоєння знань про психосексуальну культуру, що включає гендерну просвіту, пропаганду і самоосвіту. Інші виділяють гендерний підхід в освіті як засіб пізнання дійсності, де протидія та нерівність чоловічих і жіночих рис особистості, її мислення, особливості поведінки закріплюють зв'язок між біологічною статтю і досягненнями в соціальному житті. Деякі дослідники підкреслюють, що гендерна освіта є часткою освіти взагалі, призначенням якої є розповсюдження знань про специфічний добір культурних характеристик, що визначають соціальну поведінку жінок і чоловіків і взаємовідносини між ними (1). Також автори гендерних досліджень вважають, що системність гендерної освіти має формуватись не тільки шляхом введення окремих курсів з гендерної проблематики в навчальні стандарти вузів, а також й за рахунок впровадження гендерної методології у дисципліни гуманітарного циклу в цілому (2).

Впровадження гендерної складової у систему вищої освіти має допомогти студентській молоді усвідомити необхідність виховання гендерної толерантності. Знання історії гендерних, шлюбно-сімейних та сексуальних стосунків є важливими для підготовки молоді до міжстатевого спілкування, шлюбу та сім'ї.

В умовах проведення оптимізації навчального процесу, особливо в технічних вузах, не має можливості розраховувати на введення окремих курсів з гендерної проблематики, тому нариси історії гендерної педагогіки можна пропонувати при викладанні дисципліни “Історія української культури”.

На думку дослідників гендерної педагогіки, у сфері міжстатевих стосунків саме культура формує систему цінностей, заборон і правил, взірців поведінки, корегує сексуальну природу людини, тому важко зрозуміти гендерну і сексуальну поведінку, не знаючи специфіки певної культури, її історії (3).

При викладанні дисципліни “Історія української культури” автором пропонується додавати нариси з особливостей шлюбно-сімейних стосунків української громади в процесі її становлення та історичного існування, використовуючи досвід української народної педагогіки, етнічної психологічної та сексуальної культури (4).

Розглядаючи культуру первісної доби, студентам можна запропонувати нарис: особливості культурної еволюції (соціалізації) у первісному суспільстві. На думку біологів-еволюціоністів, антропологів, етнографів, виживання гомінідів як біологічного роду зумовила зміна поведінки самця людини (самець тварини не добуває для самки та її дітей їжу) і покладає початок соціалізації або культурної еволюції. Важливою залишається проблема вивчення сім'ї. Зв'язок між самцем і самкою з дитиною відрізняється від біологічного, статевого. Він ґрунтується вже на засвоєній поведінці, бо виникають зв'язки: чоловік-жінка, мати-діти, діти-батьки. Таким чином, формуються соціум, а соціальні зв'язки поступово стають моральними.

Первісне суспільство мало вирішити дві проблеми – харчову та статеву. На думку багатьох дослідників, розподіл обов'язків між чоловіком та жінкою відбувся в період культури збирачів та мисливців. Жінки збирали рослинну їжу, чоловіки полювали та рибалили. Основними соціальними структурами первісного суспільства на українських землях були рід та первісна община.

Для ранньої стадії первіснообщинного ладу характерним є дуально-родовий шлюб (груповий), у якому існували обов'язки забезпечення харчування та виховання дітей. Це був союз двох родів. Діти виховувались родовою комунією, їх годували та виховували люди похилого віку. До 10-12 років, і хлопчики, і дівчатка жили на половині матері. Після досягнення статевого дозрівання дівчатка йшли в стан жінок, а хлопці в стан неодружених чоловіків.

Перехід з категорії підлітків у категорію дорослих людей супроводжувався проведенням ініціацій (посвята-обряд). У хлопчиків ініціація включала засвоєння знань та вмінь потрібних для воїна та мисливця, а у дівчат для ведення домашнього господарства.

Поява надлишків продуктів (особиста власність, яка виникала під час розподілу здобичі) призвела до дарообміну. Чоловік міг дарувати надлишок жінці, так само як і вона чоловіку. Доки існував дарообмін, існували стосунки між чоловіком і жінкою. Так поступово з'явився парний шлюб, який з часом перетворився на моногамію (єдиношлюбність, але як союз для збереження майна).

Ранні слов'яни жили за традиціями родоплемінного ладу. Ймовірніше існував культ жінки, бо серед археологічних знахідок є велика кількість глиняних фігурок жінок, які свідчать про поклоніння матері як символу родючості. У давньому слов'янському побуті жінки всіх прошарків брали участь у публічних святах і жертвоприношеннях. Знатні боярині брали участь у бенкетах, застільних бесідах воїнів, багато випивали хмільного, сварились, як чоловіки.

Жінка сприймалась як самостійна сила. Це давало можливість жінці мати свободу, ритуальну за природою. Дівчачі свята, жіночі обряди були суверенною сферою. Слов'янський пантеон освячував ідеали родючості природи, любові, шлюбу, дітонародження, сім'ї.

Язичницьке суспільство не було антисексуальним. Сексуальність вважалась загальною Космічною Силою. У слов'ян існували орґаїстичні обряди і свята, коли чоловіки та жінки оголеними спільно купались, символічно запліднювали землю, перекачувалися парами по засіяному полю.

В сім'ї чоловіче та жіноче роз'єднувалось територіально. Жінці належав внутрішній простір, а чоловікові зовнішній. Сім'я зароджувалася в надрах роду, включала родичів та свояків, існувала в системі родинних, сакральних та релігійних зв'язків, характеризувалася спільністю виробництва.

Метою виховання була підготовка умілого та сильного робітника, орача, мисливця, воїна з юнаків, а з дівчат готували господинь, знайомих з домоводством. Після християнізації Київської Русі ставлення суспільства до шлюбу та сім'ї змінюється.

Християнське виховання зробило наголос на моральній природі людини. В сім'ї християнське начало проявилось у тому, що шлюб отримав ступінь святості, а жінка – права дружини, матері, виховательки дітей. Давні весільні обряди узаконювались у правовому порядку, фіксувались у законодавчому кодексі князя Ярослава Мудрого. Церква пояснювала, що шлюб є таїнством, намагалась зробити його міцним, боролась з розпустою, забороняючи язичницькі ігрища.

Дослідники зазначають, що із зміцненням християнства становище жінки погіршувалося. Незважаючи на це, її статус був достатньо високим. Існувало право жінки вибору нареченого, рівноправний статус при укладенні шлюбної угоди. Жінка мала право розпоряджатися своїм майном – посагом. В деяких районах в посаг входила материзна – наділ землі, що передавався у спадок по жіночій лінії. Жіночою власністю вважався прибуток від ведення домашнього господарства. За звичаєвим правом по смерті чоловіка жінка розпоряджалася майном (Жіноче право).

Особливістю шлюбно-сімейних стосунків XVII-XVIII ст. (доба бароко) була значна самостійність українських жінок. Дослідники стверджують, що Україна не знала існування патріархальної сім'ї, яка на Сході та на Заході була основним типом сімейного устрою. Сім'я будувалась на засадах пропорційного розвитку двох статей. Дружина перебувала на рівні з чоловіком, могла впливати на справи чоловіка, брати участь у розмові. Жіночою сферою залишалась й освіта. Багаті жінки продовжували бути фундаторками освітніх закладів.

Моногамний шлюб в Україні мав різні форми: за домовленістю, на віру, уводом та уходом. Законним вважався лише шлюб за згодою, бо вписувався в систему релігійних канонів та державного права. Придане складалося з посагу, внеску молодого, внесків батьків та родичів молодого (за традицією давньоруського "віна"). За звичаєвим правом існувала й "материзна" – практика надання молодій частки землі, яка передавалася у спадок по жіночій лінії. Українська жінка не мала права посідати урядові посади, проходити військову службу. В козацьку добу жінка не мала права відвідувати Січ. Жінки одружених чоловіків повинні були жити в слободах поблизу Січі.

З того часу починають існувати дві форми шлюбів: громадянський, який вважався законним при укладанні угоди та відзначений традиційною обрядовістю, а також й вінчаній. До вільних шлюбів вдавалися розведені або удівці, а також бідняки, які не мали можливості справити весілля.

Після Переяславської Ради, через заборону українських традицій та патріархальність російських шлюбно-сімейних традицій, поступово починає насаджуватися ідея про під порядкування жінки чоловікові. На українських землях залишається ознакою міжстатевих взаємин кордоцентричність, зосередженість на серцевих почуттях. Романтичні, еротичні почуття прирівнюються до сакральних. Велику роль у збереженні статевої моралі продовжувала відігравати громадська думка.

Родинному життю надавалося надзвичайно великого значення, у продовженні роду бачився сенс життя. Важливим було і ставлення до шлюбу. Християнська церква засуджувала викрадення нареченої, весілля без вінчання, порушення шлюбної угоди, шлюб з іновірцями, близькими родичами чи свояками, втрачену дівочу честь, народження позашлюбної дитини. Вплив на регуляцію шлюбних стосунків мала громадськість через інститут молодіжної громади. Громади впорядковували відносини молодіжного спілкування, готували молодь до сімейного життя, розв'язували конфлікти, допомагали проводити застілляні заходи.

Головним місцем спілкування були вечорниці: музики, посиденьки, досвітки, ігрища, забави та інші форми. Це були одночасно й трудові, й комунікативні заходи з еротичним підґрунтям. На них формувалися майбутні шлюбні пари. Першорядним завданням дівчини було зберегти цноту до шлюбу. Народження позашлюбних дітей сприймалася як ганьба для всієї громади. Таких дівчат намагалися вигнати із села. Звичай спільного спання на вечорницях мав платонічний характер. Якщо відбувалися порушення моралі, то громада засуджувала й карала як дівчину, так і хлопця. Допускалися й парубоцькі вечорниці, коли хлопцям дозволялося затримуватися на вечорницях пізніше ніж дівчатам. Також громада допускала значну свободу стосунків молоді на вечорницях, бо розглядала це як прадавній звичай.

Для XIX ст. було характерним становлення системи жіночої освіти. Після революційного виступу декабристів піднявся рівень громадянської самоосвіти жінок. Дослідники звертають увагу на те, що саме декабризм збудив у жінок мужність, енергію, розкрив кращі душевні якості жінок, невичерпний запас любові і співчуття до жертв насилля. Поступово в боротьбі з офіційними владними структурами та стереотипними уявленнями про місце жінки в сім'ї та в суспільстві формувався новий жіночий тип. Жінки поруч з чоловіками брали участь у страйках, були членами молодіжних радикальних гуртків. Їх, так само, як і чоловіків притягали до політичних процесів, відправляли на заслання та у в'язниці. Стають популярними ідеї жіночої емансипації. Було відкрито жіночу гімназію в Києві в 1859 році. Завдяки положенню про жіночі училища дівчатка усіх верств населення отримали можливість мати освіту. Українські жінки повернули давньоруську традицію опікуватися організацією недільних шкіл.

Ідею надання освіти жінкам підхопили інститути шляхетних дівчат, жіночі гімназії, єпархіальні школи. Головним було релігійне виховання, шляхетна поведінка, скромність, великодушність, фізичне виховання, розвиток педагогічних здібностей. Рукоділля, домоводство, господарські роботи були обов'язковими серед освітніх дисциплін.

Для формування правильних стосунків з представниками чоловічої статі, на бали жіночих гімназій запрошували кадетів, вихованців чоловічих гімназій.

Розвиток капіталістичних відносин сприяв розпаду великої сім'ї, відокремлення подружніх пар. Найбільшої ваги набувають економічні основи шлюбу, урізноманітнюються форми укладання шлюбних угод. Шлюбна угода передбачала наявність посагу, який трансформувався в приданок.

Шлюбно-сімейні стосунки мали регіональні особливості. На Східному Поділлі дотримувалися традиційної угоди. Важливим було виявлення матеріального становища молодої, наявність в неї землі. На Волині більше уваги звертали на посаг, бо за звичаєвим правом не обов'язково було наділяти в цьому регіоні молоду землею. В районах, підпорядкованих Австро-Угорщині пріоритет мало землекористування. Одружитися з безземельною вважалося взяти шлюб на вітер. Молодь не брала участь в таких змовинах, бо йшлося більше не про любов, а про землю.

Місцем спілкування молоді стають ярмарки, куди привозили дорослих синів та дочок на виданні, а також виготовлені ними речі. Товар слугував характеристикою претендента на шлюб. Працелюбство та господарські навички були основними критеріями шлюбного партнера.

На початку ХХ ст. радянська влада проголосила свободу та незалежність сексуальних стосунків, що призводило до руйнації традиційної сім'ї. Революція та громадянська війна, через загибель великої кількості чоловіків, призвели до позбавлення великої кількості жінок мати сім'ю. Це деформувало сексуальну мораль та стимулювало до корисливих статевих актів. Почалися репресії до жінок, які вели такий спосіб життя, примусове трудове виховання в спеціальних колоніях та таборах. Проституція "пішла" в підпілля.

Основним лозунгом часу була теза, що сім'я відмирає, вона не потрібна ні державі, ні людям, а на заміну їй виростає велика трудова сім'я. Велися дискусії на тему "вільного кохання", про заперечення сексуальних обмежень для революційного пролетаріату, про необхідність звільнення жінки від домашнього, сімейного рабства.

Особливістю України було те, що більшість населення проживало в селі, де старе, натуральне напівкріпосницьке господарство прийшло в занепад. Домінували великі "нерозділені" селянські сім'ї. Тому в перші роки радянської влади сильним ще був авторитарно-патріархальний стиль сімейних відносин, який поступово змінювався під впливом політики радянської влади: визнання дійсними зареєстрованих шлюбів, заборона церковного шлюбу. Функцію виховання дітей поступово перебирала на себе держава, через систему дошкільних закладів та однаково підходу освітньо-виховного процесу для виховання хлопчиків та дівчаток.

В 30-х роках ХХ ст. командно-адміністративними методами була викорчувана сексуально-еротична культура поверненням консервативних тенденцій регулювання сексуальних та шлюбно-сімейних відносин. Найбільш популярним лозунгом стає теза, що сексу немає взагалі. Стиль поведінки молоді змінюється – ніякої вульгарщини, брутальщини, флірту. Пропагувалася лише масова любов до комуністичних лідерів. Сексуальну просвіту вилучили навіть з медицини.

Моделі шлюбно-сімейних стосунків обмежувалися комунальними квартирами, бараками. Комунальне співтовариство стає моделлю розширеної сім'ї. Жінка ставала репродуктивною силою, що постачає державі громадян. В той же час шириться рух за опанування жінками чоловічих професій, а сама жінка все більше повинна була відповідати традиційному чоловічому стандарту. Неприйнятним було статеве виховання. В посібниках мова йшла не про хлопчиків та дівчаток, а про дітей взагалі: молодші, старші школярі.

Крах радянського режиму призвела до анархії сексуальної свободи. Конкуренція старого та нового гендерних порядків створюють ситуацію невизначеності та багатоваріантності. Конституція України відобразила світові тенденції утвердження гендерної рівноправності. Але, враховуючи низький рівень політичної та правової культури втілення відбувається дуже повільно.

Особливістю сучасних шлюбно-сімейних стосунків є: популярність "громадянського шлюбу"; біархатні сім'ї, коли здійснюється рівність чоловіка та дружини у правах та обов'язках; зміна стандартів поведінки та сімейні цінності, коли сім'я батьків не стає взірцем для молодої сім'ї; малодітність; егоцентризм; перехід від великої сім'ї, яка була характерною для традиційної української родини до сім'ї нуклеарної, яка складається тільки з батьків і дітей; соціально-економічна незахищеність сім'ї, що породжує конфліктність; популярність вільного статевих кохання, яке є характерною особливістю масової культури, і повертає особливості архаїчного періоду існування людини; ускладнення стосунків дітей та батьків; лібералізація громадської думки з питань статі, шлюбу, сім'ї ("сексуальний вибух"); зростання позашлюбної народжуваності; низький рівень сексуальної культури; легалізація одноставового кохання.

Таким чином руйнуються класичні традиції української родини. Також науковці стверджують, що сьогодні актуалізується нова тенденція після нуклеаризації – синглізація. Синглізація (поодинокий, окремий) продукує новий культурний тип людини: Людина – сингл (одинак). Життєве кредо однаків в масовій культурі жінки, які свідомо відмовляються мати сім'ю. Маркером для постсучасного чоловіка стає метросексуал, який нівелює сексуальну орієнтацію та закоханий лише у себе. Маскультура тиражує образ самотньої людини, яка одноосібно приймає рішення, сама розпоряджається заробленими грошми, витрачає їх лише на себе (розваги, їжа, одяг, напої, предмети особистої гігієни), тому є найбільш привабливими споживачами для провідних компаній (5).

В зв'язку з цим, дослідники вважають, що свідомо обрана самотність поступово буде долею більшості людей в розвинених країнах, в тому числі в Україні. Інноваційні технології сьогодні дають можливість вижити самотній людині, особливо в місті. Тому змінюється психологія людини. Якщо раніше самотня людина вважалася невдахою, то тепер це зразок виживання для наслідування. Специфікою сучасності стає втрата потреби в дітях та родині, що може стати катастрофою для української нації та української культури, яка завжди традиційно спиралася на родинні (громадські) стосунки.

Висновки

Сьогодні дослідники акцентують увагу на необхідності підвищення освітнього рівня студентської молоді з гендерної проблематики. Тому важливо впроваджувати елементи гендерної освіти в дисципліні гуманітарного циклу. Така можливість існує при викладанні “Історії української культури”. Студентам пропонується розглянути історію становлення шлюбно-сімейних стосунків як особливість традиційної культури української родини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цокур О.С. Основи гендерного виховання. // Гендерний розвиток у суспільстві: (конспекти лекцій). – К., 2004. – С. 191-192.
2. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К., 2004. – С. 500.
3. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки. Навчальний посібник. – Тернопіль, 2005 – С. 4.
4. Зінько О.В., Зінько Ю.А. Нариси історії української культури. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця, 2012. – 245 с.
5. Прилуцька А.Є. Культурологія. Модульний курс: навчальний посібник. – Х., 2009. – С. 93-95.